

УДК 349.3

В. Андропова,кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Запровадження недержавного пенсійного забезпечення є одним з основних завдань і важливих кроків реформування системи пенсійного забезпечення України. Створення законодавчих передумов функціонування інститутів додаткового, добровільного пенсійного забезпечення є нагальною вимогою часу та необхідною умовою існування ефективної, соціально справедливої системи відносин у сфері соціального забезпечення населення.

Проблематиці юридичної відповідальності учасників недержавного пенсійного забезпечення в праві соціального забезпечення було присвячено цілу низку праць І.Л. Боднарюк, Н.Б. Болотіної, В.А. Гошовської, І.Т. Гудзевич, Н.І. Дуравкіна, Г.І. Козак, В.В. Корнеєва, М.В. Лазебної, М.І. Мальованого, Т.В. Мединської, А.В. Михайлова, П.А. Новгородова, В.І. Новікової, П.Д. Пилипенка, С.І. Смоляр, Б.І. Сташківа, О.А. Туманової, Л.І. Харитонової, Н. Шевченко, К.О. Чумак та ін.

Однак, у зв'язку з великою кількістю нерозв'язаних проблем та необхідністю удосконалення існуючої системи пенсійного забезпечення в Україні, існує потреба подальшого вдосконалення як теоретичних, так і практичних аспектів системи недержавного пенсійного забезпечення.

Метою даної наукової статті є виокремлення особливостей правового регулювання юридичної відповідальності суб'єктів правовідносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення

на основі детального аналізу чинного законодавства України зі соціального забезпечення.

У зв'язку з реформуванням системи пенсійного забезпечення в Україні і впровадженням її трирівневої системи з'явився новий елемент – недержавне пенсійне забезпечення (далі – НПЗ), який становить систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Система НПЗ, розбудова якої в Україні триває з 2004 року, сьогодні динамічно розвивається, демонструючи стабільні темпи зростання основних показників [1, с. 67]. За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, на початок 2017 року до Державного реєстру фінансових установ включено 64 недержавних пенсійних фонди [2].

Основним нормативно-правовим актом, який визначив правові, економічні та організаційні засади НПЗ в Україні та врегулював правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності, є Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», що набрав чинності з 1 січня 2004 року. Саме цей Закон покликаний здійснювати трансформацію існуючої системи пенсійного забезпечення за рахунок формування та розвитку третього рівня його забезпечення, а саме – створення недержавних інститутів системи пенсійного забезпечення – недержавних пенсійних фондів [3].

Основною метою трансформації пенсійної системи є забезпечення сус-

пільно необхідного рівня доходів для основної маси як працездатних, так і непрацездатних громадян на основі чіткого розмежування професійного (загальнодержавного) та додаткового (накопичувального) пенсійного забезпечення.

Так, відомий вчений С.І. Смоляр під недержавним пенсійним забезпеченням розуміє додаткове до державного загальнообов'язкового пенсійного забезпечення джерело пенсійних виплат [4].

Необхідно відмітити, що лише в Податковому Кодексі України [5] надається нормативне визначення поняття «недержавне пенсійне забезпечення», яке тлумачиться як «пенсійне забезпечення, що реалізується недержавними пенсійними фондами, страховими компаніями та банківськими установами відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (п. 14.1.116 ст. 14).

В самому ж Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» наводиться визначення «системи недержавного пенсійного забезпечення» як складової частини системи накопичувального пенсійного забезпечення, що базується на принципах добровільної участі фізичних і юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат».

Система НПЗ покликана створити можливості для збереження та примноження коштів вкладників з метою забезпечення отримання ними стабільного доходу після настання пенсійного віку. Перевага НПЗ в тому, що збережені кошти збільшуються за рахунок інвестиційного доходу. При цьому державний нагляд за установами пенсійного забезпечення дозволяє запобігти проведенню надто ризикованих операцій і втраті пенсійних заощаджень.

Кошти, накопичувані на пенсійних рахунках їхніх учасників, як правило, є значним джерелом інвестицій

в економіці. Особливість діяльності пенсійних фондів у тому, що вони зацікавлені здійснювати довгострокові інвестиції для узгодження власних потоків внесків і виплат. Пенсійні фонди є значними інвесторами, а це дозволяє розвивати ринок довгострокового заповнення коштів.

Одним з основних принципів діяльності недержавних пенсійних фондів є принцип добровільності участі в них. Вкладники й особи, які отримують виплати (учасники пенсійних фондів) можуть обирати найпривабливіші пенсійні схеми здійснення внесків та отримання виплат. Вони також мають змогу оцінювати надійність напрямів інвестування коштів. Зберігаючи гроші в банках, вкладники, на відміну від учасників пенсійних фондів, таких можливостей позбавлені.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» одним із принципів НПЗ є принцип відповідальності суб'єктів системи НПЗ за порушення норм, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Під юридичною відповідальністю в правознавчій літературі розуміється застосування до правопорушника передбачених санкцією юридичної норми заходів державного примусу, що виражаються в позбавленні особистого, організаційного чи майнового характеру. Вона здійснюється або може здійснюватися від імені держави шляхом державного примусу. В окремих випадках відшкодування збитків може відбуватися добровільно, без державного втручання. Всі види відповідальності слугують попередженню нових правопорушень [6, с. 19].

За власним вибором людина може бути учасником кількох НПФ. Пенсійні ж виплати можуть здійснюватися безпосередньо учаснику фонду або можуть бути сплачені не лише самому його учасникові, а й подружжю, дітям, батькам, роботодавцю або професійному об'єднанню, членом якого є учасник даного фонду. У будь-якому пенсійно-

му фонді його учасники можуть бути одночасно і його вкладниками, а у відкритому пенсійному фонді – мають право залишатися його учасниками і в разі припинення здійснення пенсійних внесків на їх користь.

Законодавцем також чітко прописано умови, які гарантують заощадження від банкрутства, дають можливість отримати накопичені людьми пенсійні кошти, позаяк недержавний пенсійний фонд не може бути визнаний банкрутом і не відповідає за зобов'язаннями своїх засновників і компаній, що його обслуговують. Кожен вкладник має право перевести належні йому пенсійні кошти в будь-який інший НПФ, страхову компанію або банк. Слід також зазначити, що недержавна пенсія не залежить від трудового (страхового) стажу людини і не позбавляє її права на отримання належної їй державної пенсії, стаючи, таким чином, вагомим доповненням до неї.

Відповідно до п. 9 ст. 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» Пенсійний фонд не може брати на себе зобов'язання, не пов'язані з діяльністю з недержавного пенсійного забезпечення. Пенсійний фонд не несе відповідальності за зобов'язаннями третіх осіб і не має права передавати свої зобов'язання перед учасниками та вкладниками фонду третім особам, крім випадків, передбачених цим Законом. А у п. 10 зазначається, що Пенсійний фонд не несе відповідальності за зобов'язаннями держави, а держава не несе відповідальності за зобов'язаннями пенсійного фонду, що зазначається у кожному пенсійному контракті.

У ст. 13 Закону вказано, що члени ради фонду несуть відповідальність за порушення вимог зазначеного Закону та нормативно-правових актів національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, відповідно до закону.

Наприклад, адміністратор пенсійного фонду – це фінансовий посередник. Це можуть бути АТ або ТОВ, що мають відповідну ліцензію, підготовлений пер-

сонал, необхідне програмно-технічне й інформаційне забезпечення, визначені Законом розміри статутного і власного капіталу (професійний адміністратор), або роботодавець, який одноосібно заснував корпоративний фонд і вирішив самостійно їм управляти. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг повинна їх сертифікувати, для цього вони повинні відповідати кваліфікаційним вимогам, для них створюється відповідне матеріально-технічне забезпечення і т. д.

Система відносин НПЗ передбачає участь цілої низки суб'єктів, серед яких: недержавні пенсійні фонди; страхові організації; банківські установи; вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування; вкладники пенсійних депозитних рахунків; фізичні та юридичні особи, які уклали договір страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; засновники пенсійних фондів; роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів; саморегулювні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері НПЗ; органи державного нагляду і контролю у сфері НПЗ; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудиторі; особи, які надають консультаційні та агентські послуги.

Наявність такої значної кількості суб'єктів не повинно призводити до «розмивання» юридичної відповідальності між ними за збереження активів вкладників.

Вказані суб'єкти можуть нести цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та навіть кримінальну відповідальність у разі порушення законодавства про НПЗ, прав та охоронюваних законом інтересів інших суб'єктів.

Так, наприклад, цивільно-правова відповідальність сторін пенсійного контракту визначається законом та умовами самого контракту.

Адміністратор на підставі договору про адміністрування пенсійного фонду надає послуги пенсійному фонду.

Договір повинен укладатися з радою пенсійного фонду у письмовій формі. Адміністратор несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору та порушення конфіденційності. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» адміністратор пенсійного фонду несе відповідальність за своїми зобов'язаннями перед пенсійними фондами всім майном, що належить йому на праві власності. Завдані адміністратором збитки відшкодовуються за рахунок його резервного фонду, а у випадку, якщо коштів резервного фонду недостатньо – за рахунок його іншого майна.

Особа, що здійснює управління активами пенсійних фондів, несе відповідальність перед пенсійним фондом за виконання своїх зобов'язань і збитки, заподіяні пенсійному фонду порушенням законодавства, положень інвестиційної декларації або договору про управління активами. Така особа відповідає всім своїм майном.

Збитки, завдані пенсійному фонду, відшкодовуються за рахунок резервного фонду особи, що здійснює управління активами, а у випадку, якщо коштів резервного фонду не вистачає – за рахунок іншого майна цієї особи. Питання несумлінного виконання умов договору по управлінню активами НПФ знаходиться в площині стосунків Ради недержавного пенсійного фонду і відповідної компанії з управління активами. Державні органи особливого впливу на ринок не здійснюють. Це, можливо, поки й стримує пенсійну реформу – передавати другий рівень пенсійного забезпечення (накопичувальну систему) безконтрольному ринку просто небезпечно.

Зберігач несе майнову відповідальність за збитки, завдані ним пенсійному фонду внаслідок невиконання або неналежного виконання умов договору про обслуговування пенсійного фонду зберігачем. Зберігач несе відповідальність перед радою пенсійного фонду, його адміністратором та особою (особам), що провадить діяльність

з управління активами цього фонду, за неподання, несвоєчасне подання або подання завідомо недостовірної інформації відповідно до законодавства та умов договору, укладеного з таким пенсійним фондом.

Однією з причин низької довіри громадян до системи НПЗ є відсутність системи зменшення ризиків неефективного управління та, як наслідок, втрати активів недержавного пенсійного фонду. У зв'язку із цим слушною вбачається висловлена в юридичній літературі пропозиція щодо запровадження страхування відповідальності компаній з управління активами та зберігача, що, відповідно до світової практики, є одним із дієвих механізмів збереження пенсійних накопичень громадян.

Особливе значення має питання забезпечення відповідальності недержавних пенсійних фондів перед вкладниками у разі припинення діяльності фонду, яке може здійснюватись у вигляді реорганізації (злиття, розділення, приєднання і виділення) або ліквідації. При ліквідації фонду його пенсійні резерви повинні в першу чергу використовуватися для виконання зобов'язань за пенсійними договорами.

Ліквідація НПФ здійснюється на підставі рішення засновників фонду або їх правонаступників та передбачає відповідне погодження з Держфінпослуг.

На підставі рішення про ліквідацію пенсійного фонду рада фонду приймає рішення про визначення єдиного поточного рахунку пенсійного фонду та відкриття у зберігача пенсійного фонду спеціального ліквідаційного депозитного рахунку, на який зараховуються всі грошові кошти з інших рахунків фонду та всі надходження грошових коштів від продажу активів пенсійного фонду. Всі інші рахунки пенсійного фонду підлягають закриттю.

Після продажу активів пенсійного фонду всі грошові кошти зі спеціального депозитного рахунку перераховуються на поточний рахунок такого пенсійного фонду, після чого спеціальний депозитний рахунок закривається.

Ліквідаційна комісія після закінчення строку прийняття заяв учасників про переведення їх коштів до інших фінансових установ та повного продажу активів пенсійного фонду складає ліквідаційний баланс пенсійного фонду, який засвідчується висновком аудитора.

Порядок розрахунків з кредиторами пенсійного фонду здійснюється відповідно до плану ліквідації з урахуванням вимог законодавства. Визначення суми пенсійних коштів, належної кожному учаснику фонду, здійснюється пропорційно сумах, що обліковуються на їх індивідуальних пенсійних рахунках на дату повного продажу активів пенсійного фонду.

Передача пенсійних коштів іншим пенсійним фондам, страховим організаціям або на пенсійні депозитні рахунки здійснюється лише в грошовій формі безготівковим платежем з поточного рахунку пенсійного фонду, що ліквідується. Після передачі пенсійних коштів учасників фонду, що ліквідується, їх пенсійні контракти з цим фондом вважаються анульованими.

Отже, питання юридичної відповідальності учасників відносин НПЗ на законодавчому рівні вбачається недостатньо врегульованим, а в теорії права соціального забезпечення – таким, що потребує подальших наукових досліджень.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, юридична відповідальність, недержавні пенсійні фонди, зберігач, адміністратор пенсійного фонду, особа, що здійснює управління активами.

Статтю присвячено дослідженню сутності юридичної відповідальності у сфері соціального забезпечення, особливостей притягнення до

юридичної відповідальності учасників правовідносин із недержавного пенсійного забезпечення.

Статья посвящена исследованию сущности юридической ответственности в сфере социального обеспечения, особенностей привлечения к юридической ответственности участников правоотношений из негосударственного пенсионного обеспечения.

The article is devoted to research of essence of legal responsibility in the field of public welfare, features of bringing in to legal responsibility of participants of legal relationships from the non-state pension system.

Література

1. Козак Г.І. Недержавні пенсійні фонди в умовах реформування пенсійної системи України: дис. ... канд. економ. наук / Г.І. Козак. – Тернопіль, 2014. – 225 с.

2. Комплексна інформаційна система Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kis.nfp.gov.ua>

3. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47. – Ст. 372.

4. Смоляр С.І. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні / С.І. Смоляр. – Управління праці та соціального захисту населення Охтирської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://upzno.khkyrka.elitno.net/component/content/article/1-infopressa/169-2013-04-01-05-54-28.html>

5. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Ст. 3248.

6. Дуравкіна Н.І. Відповідальність як складова механізму забезпечення прав і свобод людини й громадянина / Н.І. Дуравкіна // Юридична наука і практика. – 2011. – № 2. – С. 15-21.

